

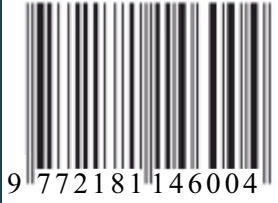
BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI ILMIY AXBOROTI

Научный вестник Бухарского государственного университета
Scientific reports of Bukhara State University

1/2023

E-ISSN 2181-1466

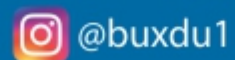
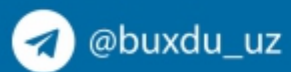

9 772181 146004

ISSN 2181-6875

9 772181 687004

1/2023

BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI ILMIY AXBOROTI
SCIENTIFIC REPORTS OF BUKHARA STATE UNIVERSITY
НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК БУХАРСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА

Ilmiy-nazariy jurnal
2023, № 1

Jurnal 2003-yildan boshlab **filologiya** fanlari bo'yicha, 2015-yildan boshlab **fizika-matematika** fanlari bo'yicha, 2018-yildan boshlab **siyosiy** fanlar bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasining dissertatsiya ishlari natijalari yuzasidan ilmiy maqolalar chop etilishi lozim bo'lgan zaruriy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

Jurnal 2000-yilda tashkil etilgan.
Jurnal 1 yilda 6 marta chiqadi.

Jurnal O'zbekiston matbuot va axborot agentligi Buxoro viloyat matbuot va axborot boshqarmasi tomonidan 2020-yil 24-avgust № 1103-sonli guvoohnoma bilan ro'yxatga olingan.

Muassis: Buxoro davlat universiteti

Tahririyat manzili: 200117, O'zbekiston Respublikasi, Buxoro shahri Muhammad Iqbol ko'chasi, 11-uy.
Elektron manzil: nashriyot_buxdu@buxdu.uz

TAHRIR HAY'ATI:

Bosh muharrir: Xamidov Obidjon Xafizovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Bosh muharrir o'rinbosari: Rasulov To'liqin Husenovich, fizika-matematika fanlari doktori (DSc), dotsent

Kuzmichev Nikolay Dmitriyevich, fizika-matematika fanlari doktori (DSc), professor (N.P. Ogaryov nomidagi Mordova milliy tadqiqot davlat universiteti, Rossiya)

Danova M. Filologiya fanlari doktori, professor (Bolgariya)

Margianti SE. Iqtisodiyot fanlari doktori, professor (Indoneziya)

Minin V.V. Kimyo fanlari doktori (Rossiya)

Tashqarayev R.A. Texnika fanlari doktori (Qozog'iston)

Mo'minov M.E. Fizika-matematika fanlari nomzodi (Malayziya)

Adizov Baxtiyor Rahmonovich – pedagogika fanlari doktori, professor

Abuzalova Mexriniso Kadirovna, filologiya fanlari doktori, professor

Amonov Muxtor Raxmatovich, texnika fanlari doktori, professor

Barotov Sharif Ramazonovich, Psixologiya fanlari doktori, professor, xalqaro psixologiya fanlari akademiyasining haqiqiy a'zosi (akademigi)

Baqoyeva M.K., filologiya fanlari doktori, professor

Bo'riyev Sulaymon Bo'riyevich, biologiya fanlari doktori, professor

Djurayev D.R., fizika-matematika fanlari doktori, professor

Durdiyev Durdimurod Qalandarovich, fizika-matematika fanlari doktori, professor

Olimov Shirinboy Sharofovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Qahhorov Siddiq Qahhorovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Umarov B.B., kimyo fanlari doktori, professor

Murodov G'ayrat Nekovich, filologiya fanlari doktori, professor

O'rayeva Darmonoy Saidjonovna, filologiya fanlari doktori, professor

Navro'z-zoda Baxtiyor Nigmatovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Hayitov Shodmon Ahmadovich, tarix fanlari doktori, professor

To'rayev Halim Hojiyevich, tarix fanlari doktori, professor

Rasulov Baxtiyor Mamajonovich, tarix fanlari doktori, professor (Andijon davlat Pedagogika instituti rektori)

Boboyev Feruz Sayfullayevich, tarix fanlari doktori (O'ZR FA tarix instituti yetakchi ilmiy xodimi)

Jo'rayev N.K., siyosiy fanlar doktori, professor

Qurbonova Gulnoz Negmatovna, pedagogika fanlari doktori (DSc), professor

Jumayev Rustam G'aniyevich, siyosiy fanlar nomzodi, dotsent

Quvvatova Dilrabo Habibovna, filologiya fanlari doktori, professor

Axmedova Shoir Nematovna, filologiya fanlari doktori, professor

Amonova Zilola Qodirovna, filologiya fanlari doktori (DSc), dotsent

Zaripov Gulmurot Toxirovich, texnika fanlari nomzodi, dotsent

MUNDARIJA *** СОДЕРЖАНИЕ *** CONTENTS

ANIQ VA TABIIY FANLAR *** EXACT AND NATURAL SCIENCES *** ТОЧНЫЕ И ЕСТЕСТВЕННЫЕ НАУКИ

Rasulov T.H., Dilmurodov E.B.,	Kompakt qo'zg'alishli umumlashgan Fridrixs modelining ba'zi spektral xossalari	4
Ismoilova D.E.	Fermionli fok fazodagi uchinchi tartibli operatorli matritsaga mos kanal operator va uning spektri	9
Jumaev J.J., Tursunova S.F., Ibragimova Sh.E.,	Inverse coefficient problem for heat equation in the bounded domain	15
Djurayev D.R., Turayev A.A., To'rayev O.G'.	$Bi_{1.7}Pb_{0.3}Sr_2Ca_nCu_{n-1}O_y$ vismut asosli kupratlarning olinish texnologiyasi	21
Umarov Sh.A.	Shifrlash algoritmlarida kriptobardoshli mantiqiy amallardan foydalanish usullari	25
Ахмедов О.С.	Свободные и вынужденные осесимметричные колебания систем вязкоупругих цилиндрических оболочек	30
Исломов Б.И., Жураев Ф.М.	Локальные краевые задачи для нагруженного уравнения параболо-гиперболического типа, вырождающегося внутри области	34
Амиров С.Ф, Шаропов Ш.А, Сатторов Т.А.	Дифференциал трансформатор датчиклар оддий ва махсус структурали ночизиқ магнит занжирларининг математик моделлари	43
Турдиев Х.Х., Суяров Т.Р., Наврүзова М.Н.	Начально-краевая задача для системы интегро-дифференциальных гиперболических уравнений	50
Tosheva N.A.	Lower bound of the essential spectrum of a family of 3×3 operator matrices	57
Akramova D.I.	Estimates for convolution operators related to A_∞ type singularities	63
Jo'raqulova F.M.	Bozonli fok fazodagi operatorli matritsaga mos Faddeyev tenglamasi	72
Rasulov T.H., Ne'matova Sh.B.	Umumlashgan Fridrixs modeli kvadratik sonli tasvirining komponentlari	77
Seytov Sh.J., Ochilova G.B.	Баъзи даврий реакцияларнинг математик моделлари	82
Sirliyeva F.A., Khudaybergenov K.K., Muminov Z.E.	Fuzzy neural network and agent technologies in the structural-parametric modeling of technological systems	87
Tosheva N. A., Qodirov S. O.	Python dasturlash tili yordamida matritsa sonli tasvirini kompleks tekislikda tasvirlash algoritmi	93
Хасанов И.И., Хасанов К.Х.	Начально-краевая задача для адвекции - дисперсионного уравнения дробного порядка	100
Husenov B. E.	Poisson representation for $A(z)$ -harmonic functions belonging to some class	107
TILSHUNOSLIK *** LINGUISTICS *** ЯЗЫКОЗНАНИЕ		
Nigmatova L. X.	Lisoniy sistemaning pog'onaviyligi va unda gipo-giperonimik munosabatlar	116
Sadigova S.I.	Phraseological combinations with ordinal numbers in English	123
Abdulxayrov D.P.	-Gan ekan shaklining mazmuniy ko'rinishlari	127
Xodjayeva D.I., Hoshimova G.M.	Erkin Vohidov she'rlarida ritorik so'roq gaplarning o'ziga xos xususiyatlari	131

Ismatullayeva I.I.	Hozirgi zamon tilshunosligida konseptni o'rganish metodlari, usullari va klassifikatsiyasi	135
Mehmonova Y. Ch.	Typology of collocations in combinatorial linguistics	139
Nuniyazova Sh. U., Djumabaeva J.Sh.	Comparative analysis in translation of English idioms and set expressions into Uzbek and Russian	144
Rajabov E.E.	O'zbek va ingliz tillaridagi "oila" tushunchasi konseptual maydonining lingvokognitiv tahlili	148
Ruziyeva N. X.	Zamonaviy tilshunoslikda matn va diskurs talqini	153
Xodjayeva D.I., Safarova M.H.	Ingliz tilini o'qitishda fonetik interferensiyaning o'rni	157
Samandarova G.Y.	Sodda gap ko'rinishidagi "hasharot" lug'aviy ma'no guruhlari asosida shakllangan paremalarning o'ziga xos xususiyatlari	161
Sayfullayev B.N.	Noqardosh tillarda o'zlashtirmalik (o'zbek va fransuz tillari misolida)	165
To'yboeva Sh.R.	Fransuz tilida sodda gap tarkibiy qismlarini tarjima qilishda yuzaga keladigan muammolar yechimi	170
Абдурахманова М.У.	"Кўрлик" касаллигининг ўзбек, рус, инглиз тилларидаги лингвистик-семантик тадқиқи	174
Ахмедова М.Х.	Ўқув жараёнига тааллуқли ноадабий сўзларнинг психолингвистик хусусиятлари	180
Вахидова Ф.С.	Дискурса диний туризм ва зиёрат туризми терминларининг воқеланиши	183
Avezov S.S.	A Corpus-based approach to phraseology research	189
Kobilova A.B.	Ingliz va o'zbek tibbiy perifrazarining semantik mikromaydonidagi lingvokulturologik xosliklari	194
Bobokalonov R.R., Narzulaeva D.B.	Vocabulary of the Qur'an in the object of theolinguistics	203
Nazarova G.P.	Muloqotda gender farq muammolari xususida	210
Raxmatov A.P.	Plusquamperfekt zamon shaklining grammatik ma'nolari va uning kontekstual tahlili (nemis tili misolida)	215
Sayidova G.Y.	Alisher Navoiy nazmiy asarlaridagi o'xshatishlarning leksik-grammatik tabiati	221
Rasulov Z.I., Yuldasheva F.E.	Xushmuomalalikning nutq odobida ifodalanishi	232
Бозоров З.А.	Речевая культура в качестве неотъемлемой части языковой культуры личности	240
Мавлонова М.Д.	Инглизча ахборот технологиялари терминларининг ўзбек тилига ўзлаштириш жараёнида маъно торайиши ва кенгайиши ходисалари	245
Шарипова А.А.	Луғат корпусини яратиш технологияси	251
Hayotova D.Z.	Tushuncha va so'z munosabati	255
Mamatova D.M.	Xitoy tilida ta'm bildiruvchi sifatlar tahlili	259
Сафаров Ф.С.	Маънодошлик каторидаги сўзлар орасидаги маъновий муносабат ҳақида	266
Akhmedova D.B.	Semantic comments in an explanatory dictionary and their processing as a semantic extension	272
ADABIYOTSHUNOSLIK *** LITERARY CRITICISM *** ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ		
Темирова Дж. Х.	Отражение национальной картины мира в русском и узбекском детском фольклоре	277
Насруллаев Э.Ж.	Алишер Навоий "Ҳикмат ва ибрат достони"нинг ғоявий таҳлили	284
Шарипова Л.Ф.	Шекспир ва Рауф Парфи сонетларида бадий тасвир	288

Қаюмова Н.М.	воситаларининг қўлланиши	
Fayziyeva M.Ch.	Amerika va o'zbek badiiy diskursida sadoqat va xiyonat g'oyalari talqini	292
Juraqulova G.M.	Biographic elements in "Jane Eyre" by Charlotte Brontë	296
Kadirova N.A.	Complex nature of the term "motif" in literary criticism, and the analysis of one of its variations on the example of the uzbek folk tale "Mokhistara"	300
Rakhmatova M.M., Fayziyeva Sh.R.	Literature review on the analysis of academic integrity challenges in muslim countries	304
Pulatova S.Sh.	Factors leading to family happiness in the short story "A marriage of convenience" by William Somerset Maugham	310
Xudoyev S.S.	Nemis adabiyotshunosligida topishmoq janrining tadqiq-u tavsifi	314
Zokirova N.S.	Tarjimada lingvokognitiv dunyo manzarasi, lingvistik ong va lingvistik anglashning o'zaro munosabatlari	319
Каримова Д.Х.	Таржимада вариантлик ва инвариантлик тушунчаларининг специфик хусусиятлари	324
Мамадиярова Ю.А.	Бадий таржимада меъморий экфрасис матнлар таҳлили	331
Содиқова Д.Т.	Муслихабегим Мискин шеърятининг образлар олами ва уларнинг поэтик функцияси	337
Rakhmatova Sh.B.	Reflection of feminism and ecofeminism in Dorris Lessing's work "The cleft"	345
Азимова М.С.	Садриддин Салим Бухорий ижодида ғазал жанри	349
Бабаев О.А.	Жалолиддин Румийнинг «Маснавийи маънавий» асарининг жаҳон адабиётида ўрганилиши	352
Тўраева Л.О.	Ўрим кўшиқларининг образлар таркиби ва бадий-композицион хусусиятлари	357
Хамдамова С.Б.	Уильям Батлер Йейтс ижодида модернистик шеъринг техникаларининг қўлланилиши	362
Bahronova B.B.	Badiiy adabiyotda ijtimoiy munosabatlar va madaniy hayot talqini	368
Qodirova S.A.	"Devonu lug'otit turk" va "Zarbulmasal" asarlarida qo'llanilgan maqollarning qiyosiy-tipologik tahlili	372
Ражабов Т.А.	Замонавий ўзбек шеърятда бадий кўчимларнинг лисоний-бадий таҳлили	376
Норова Н.Б.	Усмон Кўчқор лирикасида тош ва тупроқ образларининг қўлланилиши	380
Qurbonova N.R., Mustafoyeva M.A.	Jahon adabiyotida sonet janri tadriji	384
Sayliyeva Z.R.	Ibrohim Haqqul asarlarida tasavvufga munosabat	389
MATNSHUNOSLIK VA MANBASHUNOSLIK *** TEXTOTOLOGY AND LITERARY SOURCE STUDY *** ТЕКСТОЛОГИЯ И ИСТОЧНИКОВЕДЕНИЕ		
Olimova M.S.	Huvaydo she'riyatida tasavvuf ohanglari	395
Baxtiyorova G.M.	Ahmad Yassaviy toshbosmalarida Qur'on oyatlari talqini	400
"NAVOIY GULSHANI"		
Sayliyeva M.R.	About the artistic world of the great artist	405
HISTORY		
Safarli N.T.	Formation and development of higher education institutions in Nakhchivan during the Soviet era	408
Xaitov Sh. A., Ahmadov A.A.	XX asr boshlarida Rossiya-Afg'oniston savdo-sotiq aloqalari va Afg'oniston armiyasi D.N. Logofet talqinida	415

Zokirova Nargiza Savriyevna,
Buxoro davlat universiteti o'qituvchisi
n.s.zokirova@buxdu.uz

Annotatsiya. Ushbu maqola ijtimoiy omillar va hodisalarning tarjimaga ta'siriga bag'ishlangan. Odamlarning ijtimoiy hayotidagi har qanday voqea muqarrar ravishda bo'lib, ayni paytda tarjimini qabul qiluvchilarni bir-biriga o'xshamaydigan bo'laklarga ajratadi. Biroq tarjimonlar tarjima tarixida faqat tarjimonlarning o'zlari o'rtasidagi mafkuraviy kelishmovchiliklar tarixini payqab, tarjimini oluvchining turiga qarab tarjima usulini tanlash zarurligini o'z evolutsiyasida yana bir bosqichga ko'tarilgan tarjimaning zamonaviy bosqichi tarjimonning talabi emas, balki tarjimonning injiqligi, deb biladilar.

Tarjimada resipiyentlarning o'sib borayotgan tarqoqligi tarjimon olimlarining diqqatini turli xil resipiyentlar tarjimini qanday qabul qilishiga qaratdi. Ko'pincha tarjimonlar qabul qiluvchi tomonidan tarjimini idrok etish tarjimon tomonidan tarjimini idrok etishdan tubdan farq qilishiga rozi bo'lishadi. Qadim zamonlardan beri ko'plab tarjimonlar nima uchun resipiyent tarjima me'yorlariga muvofiq amalga oshirilgan tarjimini yoqtirmaydi yoki tarjima me'yorlari nuqtayi nazaridan noto'g'ri tarjimini yoqtiradi, degan savolga javob berishga harakat qilgan.

Ushbu maqolada tarjimaning resipiyent tomonidan qabul qilinishida olam manzarasi, lingvistik ong va lingvistik anglash kabi faktorlarning o'rnini, ahamiyati va ta'sirlari haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: tarjima, tarjimon, tarjimon tafakkuri, lingvistik ong, lingvistik anglash, resipiyent olam manzarasi, ong-tasavvur, ong-faoliyat, semantik tuzilish, tarjima transformatsiyalari, diskurs.

Аннотация: Данная статья посвящена истории влияния общественных факторов и событий на перевод. Любое событие в общественной жизни людей, неизбежно разделяя их, одновременно разделяет и реципиентов перевода на непохожие друг на друга сегменты. Переводчики, однако, замечая в истории перевода лишь историю идеологических разногласий между самими переводчиками, рассматривают необходимость подбора метода перевода в соответствии с типом реципиента перевода как прихоть переводчика, а не как требование современного этапа перевода, достигнутого очередной вехи в своей эволюции.

Нарастающая фрагментарность реципиентов перевода ещё больше привлекла и без того пристальное внимание переводоведов к тому, как разные реципиенты перевода воспринимают перевод. Все чаще и чаще переводчики сходятся в том, что восприятие перевода реципиентом радикально отличается от восприятия перевода переводчиком. С давних времен множество переводчиков пытаются ответить, почему реципиенту перевода не нравится перевод, осуществлённый в соответствии с нормами перевода, или нравится перевод, неправильный с точки зрения норм перевода.

В данной статье говорится о роли, важности и влиянии таких факторов, как картина мира, лингвистическое сознание и языковое понимание на восприятие перевода реципиентом.

Ключевые слова: перевод, переводчик, сознание переводчика, лингвистическое сознание, языковое понимание, картина мира реципиента, мышление-образ, мышление-действие, семантическое строение, переводческие трансформации, дискурс.

Abstract. This article is devoted to the history of the influence of social factors and events on translation. Any event in the public life of people, inevitably dividing them, at the same time divides the recipients of the translation into segments that are unlike each other. However, translators, noticing in the history of translation only the history of ideological disagreements between translators themselves, consider the need to select a translation method in accordance with the type of recipient of translation as a whim of the translator, and not as a requirement of the modern stage of translation, which has reached another milestone in its evolution.

The growing fragmentation of the recipients of translation has further attracted the already close attention of translation scholars to how different recipients of translation perceive the translation. More and more often, translators agree that the perception of the translation by the recipient is radically different from the perception of the translation by the translator. Since ancient times, many translators have been trying to answer why the recipient of the translation does not like the translation carried out in accordance with the

translation standards, or likes the translation that is incorrect from the point of view of the translation standards.

This article discusses the role, importance and influence of such factors as the picture of the world, linguistic consciousness and linguistic understanding on the perception of the translation by the recipient.

Keywords: *translation, translator, translator's consciousness, linguistic consciousness, linguistic understanding, recipient's picture of the world, thinking-image, thinking-action, semantic structure, translation transformations, discourse.*

Kirish. Tarjima tarixi resipiyent professional tarjimonga havaskor tarjimondan tarjima qilishni o'rganishni tavsiya qilgan yoki bir xil tarjimani bir resipiyent tomonidan a'lo, ikkinchisi esa mutlaqo yaroqsiz deb baholagan holatlar bilan to'la. Kitobxonlar tarkibini hisobga olish zamonaviy tarjima nazariyasida yetarlicha o'rin tutadi. Shunday qilib, tarjima asl nusxani to'liq aks ettirmagan, lekin erkin taqlidlarga, asl nusxaga erkin ishlov berishga yaqin.

O'zaro ta'sirdagi (ong-faoliyat) talqinning har qanday shakli dunyo manzarasi (ong-tasavvur) vositasida amalga oshiriladi, deb ishoniladi. Olam manzarasi – bu "insonning dunyo bilan o'zaro munosabatini bevosita o'zida mujassamlashtirgan dunyoning inson ongida aks etishi" [2], subyekt ongida dunyoni unga yo'naltirish maqsadida ma'nolar va kognitiv sxemalar vositasida tasvirlash hamda insonning dunyo manzarasida uning ajralmas qismi sifatida talqin qilishning ko'p o'lchovli (stereoskopik va chuqurlikka ega) shaklidir [3].

"Haqiqatni anglashning turli shakllari va darajalari"ning ko'p darajali, murakkab tashkil etilgan tizimi (birligi) [4] sifatida, dunyo manzarasi "insonning voqelik bilan o'zaro ta'sirining izlari [tajriba] integratoridir" [5] va shaxsning bilimlarini saqlashning universal shakli, vositachilik qilish va umuman insonning barcha kognitiv jarayonlari, harakatlari va xatti-harakatlarini aniqlash demakdir [2]. Ushbu tadqiqot uchun shuni ta'kidlash kerakki, "olam tasviri shaxsning mulki sifatida bir vaqtning o'zida, golografik va ko'p qirrali" va "pertseptiv, kognitiv va affektiv tajribani qayta ishlash mahsuloti" sifatida "bilim" va "tajriba" ning majburiy kombinatsiyasi bilan "ongning turli darajalarida ishlaydi" [9]. Shu bilan birga, dunyo manzarasi – "ijtimoiy qurilgan" haqiqatdir [15].

Shunga ko'ra, tarjimani modellashtirishda dunyo manzarasi tushunchasi ham individual, ham ijtimoiy anglash shakli sifatida semiozisning dinamik xarakterini ham, tarjimon diskursining ikki tomonlama xususiyatini ham hisobga olish imkonini beradi.

Shunday qilib, tadqiqotlar natijalari shuni ko'rsatadiki, tarjimada asarning semantik tuzilishi transformatsiyasining muqarrarliligi va qonuniyatligi tarjimon dunyo manzarasining nafaqat individual, balki etnik-ijtimoiy-madaniy o'ziga xosligi bilan ham oldindan aniqlab beradi.

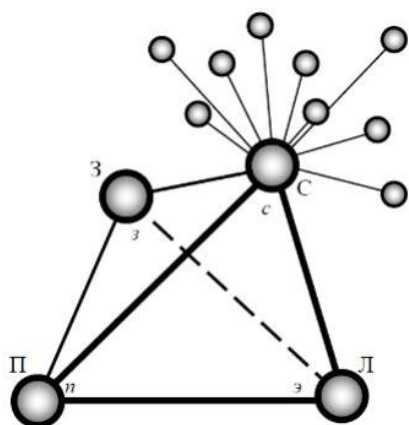
Asosiy qism. Bajanov turli tajribalar natijalarini umumlashtirib, "jamiyat va madaniyat miyaning shakllanishi va faoliyatiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi [va oning natijasi sifatida]; aynan ular ma'lum neyron tarmoqlarning faoliyat rejimlarini ko'p jihatdan aniqlaydi" [6]. Prizma kabi ular dunyoni ko'rish istiqbolini va uni baholash usullarini belgilaydilar, filtr kabi o'zlarining "kategorial to'ri" ga to'g'ri kelmaydigan haqiqat parchalarini filtrlaydilar.

Shu bilan birga, tarjimon ongi va diskursining ijtimoiy-madaniy xususiyatlari haqida gapirganda, biz ham O.G. Dubrovskayaning: - jamiyat va madaniyatning kognitiv roli talqin qilishning ma'lum modellarini yuklash emas, balki shaxs o'zi uchun muhim bo'lgan (ongli ravishda turli darajada) anglash, o'zlashtirish va foydalanish mumkin bo'lgan modellar repertuarini taqdim etishdir, degan g'oyasiga qo'shilamiz.

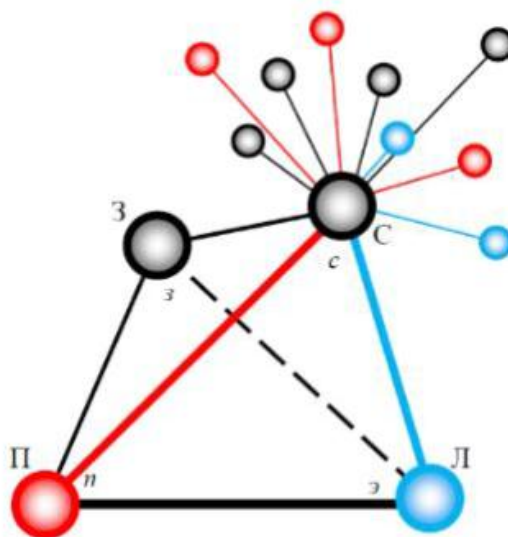
Boshqacha qilib aytadigan bo'lsak, diskursning ijtimoiy-madaniy o'ziga xosligi o'z-o'zidan ijtimoiy-madaniy tizimlarni emas, balki muayyan shaxsni ularning subyektivi sifatida tavsiflaydi, shuning uchun uni nutqda aktuallashtirish usuli va shakllari individual xususiyatga ega bo'lib, O.G. Dubrovskaya ajratgan subyektiv prinsipni belgilab beradi [8]. Ushbu tamoyil (bir oz o'zgartirilgan shaklda) ushbu tadqiqot metodologiyasi uchun asosiy hisoblanadi.

Lingvistik ong deb ataladigan narsa olam manzarasining funksiyasi sifatida ifodalanishi mumkin, chunki kodlangan ma'nolar, shu jumladan verbal belgilar bilan oning hissiy tasvirlarining ajralmas tarkibiy qismini tashkil qiladi, bu tasvirlarni "jipslashtiradi", aslida ularning mavjudligiga vositachilik qiladi. [2]. Til bu holda dunyoni to'g'ridan to'g'ri idrok etishdan tashqarida tushunish uchun "texnika" yoki "vosita" vazifasini bajaradi [2]. Tadqiqotda oning kognitiv obrazlari tuzilishini (3-rasm; diagramma g'oyalarini rivojlantiradi hamda ularni tashkil etish va aktuallashtirishda tilning rolini ochib beruvchi quyidagi diagrammalarni taqdim etadi (4-rasm):

Rasm 3. Guruch. 3. Ong obrazining modeli

Rasm 4. So'z birikmalarida amalga oshirilgan tasvirning tarkibiy qismlari

Mazmuni: Π – tasvirning mavzu mazmuni; π – mavzuning hissiy to'qimasi; Л – shaxsiy ma'no; ϑ – hissiyot, shaxsiy ma'noning hissiy to'qimasi; З – ma'nosi; з – ma'noning hissiy to'qimasi; C – so'z yoki belgi (qo'shimcha boshqa so'zlarga havolalar); c – so'z (belgi) ning hissiy to'qimasi.

Lingvistik ong noaniq tushunchadir. Lingvistik, metallingvistik va nolingvistik ongni ajratib ko'rsatadigan E.F Tarasov asarlarida, birinchisi "lingvistik vositalar yordamida shakllangan va tashqi ko'rinishdagi ong tasvirlari yig'indisi" deb ta'riflanadi [15]. I.A. Sternin, A.A. Leontievga ergashgan holda, aksincha, lingvistik belgilarda kognitiv manzaralarning tashqi ko'rinishi haqiqati ongning biron bir maxsus shakli mavjudligini anglatmasligini ta'kidlaydi va lingvistik ongni va kengroq aytganda, kommunikativ ong tushunchasini kognitiv mexanizmlar va bilimlar bilan bog'laydi, qaysikim lingvistik faoliyat jarayonlarini ta'minlaydi.

Bunday talqin A.A. Zalevskyaning "shaxsning psixofiziologik nutq tashkiloti" tushunchasi bilan kesishadi. [9]. Boshqa olimlar nuqtayi nazaridan, lingvistik ong tushunchasi individual bilishni emas, balki ijtimoiy, ya'ni tilda mustahkamlangan va til hamjamiyatiga xos bo'lgan tasavvurlarni o'rganishni o'z ichiga oladi.

Nihoyat, bizga yaqin nuqtayi nazardan A.A. Yakovlevaning so'zlariga ko'ra, bu konsepsiya umuman ilmiy abstraksiyadir ("empirik materialning turli xususiyatlarining ma'lum o'zaro bog'liqligi, unda muntazam ravishda namoyon bo'ladigan va undan nazariya tomonidan mavhumlangan"), "biror ontologiyaga ega emas, <...> til fani doirasida berilganligi» dan tashqari.

Bunday terminologik noaniqlik kontekstida bizga I.P. Merkulovning inson kognitiv faoliyatining ikki darajasi - pertseptiv ong va ramziy (og'zaki) ong haqidagi g'oyasi taassurot qoldiradi. Olimning fikricha, ramziy va pertseptiv ong axborotni kognitiv qayta ishlash jarayonlarida bir-biri bilan uzluksiz ta'sir o'tkazganligi sababli ularni ongning ikkita avtonom shakli sifatida qaramaslik kerak (klassik qarama-qarshiliklari talab qilganidek "ongsiz – ongli", "kognitiv - lingvistik").

Kognitiv faoliyatning ikkala darajasi ham intensionaldir, ammo ramziy ong "ikkinchi darajali" maqsadlilikni o'z ichiga oladi va tashqi dunyo ob'ektlariga (belgilarni ideal ob'ektlar sifatida qamrab) emas, balki pastki darajadagi bilim qobiliyatlari va jarayonlarini boshqarishga qaratilgan [14].

Aytilganlarga, ehtimol, boshqa subyektlar ongida kognitiv jarayonlarni muvofiqlashtirish funksiyasini qo'shish kerak. Ko'rsatilishicha, lingvistik bilish o'ziga xos insonning olamda mavjudligi insoniy usuli sifatida tavsiflangan asarlarda aynan ramziy ong haqida gap boradi.

Olingan natijalar va ularning tahlili. "Lingvistik ong" tushunchasining qarama-qarshiligini hisobga olgan holda, ushbu tadqiqotda biz (agar bilishning semiotik shaklini ko'rsatish kerak bo'lsa) bir xil kognitiv hodisani anglatuvchi kamroq munozarali va semantik jihatdan ko'proq sig'imli "lingvistik kognitsiya" atamasidan foydalanamiz.

Shu bilan birga, biz uchun lingvistik ong tushunchasining referent sohasi va natijada lingvistik kognitsiya konsepsiyasining inson ongi mavjudligining ham funksional-dinamik (ong-faoliyat), ham tarkibiy (ong-obraz) usullarini qamrab olishi biz uchun muhimdir. [16].

N.V Ufimtsevaning so'zlariga ko'ra, kognitiv jarayonlar uni amalga oshirish davrida lingvistik ong tahlil obyektiga aylana olmaydi va shuning uchun u asosan "avvalgi faoliyat mahsuli sifatida" o'rganiladi, ya'ni. "ong subyektidan begonalashtirilgan ularning o'zgartirilgan shakllarida".

Shu bilan birga, biz aminmizki, bu holatda ham bilishning har qanday shakli asosida semiozisning dinamikasi va mexanizmlariga operativ e'tibor qaratish zarur.

Keling, resipiyent-o'quvchi vakili uchun tarjima qilinishi kerak bo'lgan quyidagi jumlani olaylik:

"Men hech qachon menga yaxshiroq g'amxo'rlik qiladigan vaziyatni tasavvur qila olmayman ...".

Keling, 1) jumlaning qabul qiluvchiga yo'naltirilmagan tarjimon nuqtayi nazaridan tarjima qilaylik. Tahlil sintez bilan mos keladi, chunki tarjimon tarjimani resipiyentning ehtiyojlariga e'tibor bermaydi.

Sintaktik tahlil – to'ldiruvchi ergash gapli murakkab gap.

Grammatik-leksik tahlil - modallik va passiv nisbat.

Semasiologik tahlil - fe'llar, olmoshlar, predloglar, bog'lovchilar, o'rin hollari va mavhum ot.

Pragmatik tahlil - hamshiraning ideal ishining konteksti.

Semantik representatsiya (ekstralingvistik taklif) juda mamnun bo'lgan odamga yuqori darajada g'amxo'rlik qiladi.

Tarjima quyidagicha bo'ladi:

«I anywhere could not imagine the situation under which I would be better looked after...».

Keling, 2) jumlaning ijobiy yondashuvdan foydalangan holda resipiyentga yo'naltirilgan tarjimon nuqtayi nazaridan tarjima qilaylik. Tahlil sintez bilan mos kelmaydi, chunki tarjimon tarjimani qabul qiluvchining savodsizligini oldindan bilgan holda, uning ehtiyojlariga e'tibor beradi.

"Men hech qachon menga yaxshiroq g'amxo'rlik qiladigan vaziyatni tasavvur qila olmayman ...".

Tarjima quyidagicha bo'ladi:

«I could not imagine being better looked after anywhere...».

Keling, 3) jumlaning fenomenologik yondashuvdan foydalangan holda qabul qiluvchiga yo'naltirilgan tarjimon nuqtayi nazaridan tarjima qilaylik. Tarjimon ikki xil til hamjamiyatidagi bir tilli muloqot ishtirokchilari o'rtasida ikki tilli vositachi sifatida qisqartiriladi, ular aloqa tizimida kodlangan xabarlarini o'z ichiga olgan og'zaki va yozma signallarga duch keladilar, ular ta'rifi bo'yicha o'zlarinikiga o'xshamaydi. Keyinchalik, tarjimon o'zida dastlabki matnning dekonstruktorini (dekoderini) va maqsadli matnning rekonstruktorini (rekoderini) kamaytirishi kerak. Ushbu qisqarish natijasida tarjimon insoniy muloqotning kengroq kontekstiga joylashtiriladi va tarjimani resipiyentning qimmatli va amaliy xususiyatlariga ega bo'ladi, u o'z tajribalari oqimini ushbu jumladan etkazib beradi. Bu tarjima bo'ladi.

Xulosa. Tarjimada resipiyent tomonidan tarjimani idrok etish umuman olganda, tarjimon tomonidan tarjimani idrok etishdan sezilarli darajada farq qiladi. Tarjima va tarjimani resipiyentini yaqinlashtirish usullaridan biri resipiyent haqida tashqi obyekt sifatidagi ma'lumotlarni to'plash va unga muvofiq tarjimani amalga oshirishdir. Tarjima resipiyentning ongida tarjima mahsuli, to'g'rirog'i, hayotni idrok etish shakli doimiy o'zgarib turadigan vaziyatda tarjima mahsulidan u, resipiyent qanday foyda olishi mumkin, degan savol turadi. Bu tushuncha tarjimonning tarjimani empirik ifodalashiga ziddir.

Tarjimonning fikrini tozalash uchun biz fenomenologik usulni qo'llashni tavsiya qilamiz, bu tarjimonning obyektivligiga shubha qilish mumkin va kerak, chunki u orttirilgan narsa va tarjimani resipiyentning subyektivligi shubha ostiga olinmaydi.

ADABIYOTLAR:

1. Leontev A.A. *Yazikovoe soznanie i obraz mira // Yazik i soznanie: paradoksalnaya realnost'. M.: IYa RAN, 1993. S. 16-21.*
2. Leontev A.A. *Deyatelnostniy um. M.: Smisl, 2001. 392 s.*
3. Leontev A.A. *Osnovi psixolingvistiki. 3-e izd. M.: Smisl; SPb.: Lan', 2003. 287 s.*
4. Kurganova N.I. *Obraz mira s pozitsiy etnopsixolingvistiki // Vestnik Leningradskogo gosudarstvennogo universiteta im. A. S. Pushkina. 2010. №1 (5). S. 64–74.*
5. Artemeva Ye.Yu. *Osnovi psixologii subyektivnoy semantiki. M.: Smisl, 1999. 349 s.*
6. Bajonov V.A. *Sosium i mozg: biokulturniy so-konstruktivizm // Voprosi filosofii. 2018. № 2. S. 78–88.*
7. van Deyk T.A. *Yazik. Poznaniye. Kommunikatsiya. 2-e izd. M.: URSS, 2015. 320 s.*
8. Dubrovskaya O.G. *Antroposentrizm kak prinsip formirovaniya diskursa i yego sosiokulturnoy spesifiki // Kognitivnie issledovaniya yazika. 2017. Vip. 28: Antroposentricheskix xarakter yazika: kollektivnaya monografiya. S. 307–331.*
9. Zalevskaya A.A. *Vvedenie v psixolingvistiku. M.: RGGU, 2007. 560 s.*

10. Zalevskaya A.A. *Rol' faktora cheloveka v razvitii yazika // Voprosi psixolingvistiki. 2015. № 24. S. 64–76.*
11. Kravchenko A.V. *Ot yazikovogo mifa k biologicheskoy real'nosti: Pereosmisleniye poznavatelnoy ustanovki yazikoznaniya. M.: Rukopisnie pamyatniki Drevney Rusi, 2013. 388 s.*
12. Kubryakova Ye.S. *V poiskax sushnosti yazika: Kognitivniye issledovaniya. M.: Znak, 2012. 208 s.*
13. Leontyeva K.I. *Kognitivnoe modelirovanie perevoda: Osnovi antroposentricheskogo podxoda. Tambov: Print-Servis, 2017. 248 s.*
14. Merkulov I.P. *Evolusioniruet li chelovecheskoe soznanie? // Filosofiya nauki. 2006. Vip. 12: Fenomen soznaniya. S. 45–70.*
15. Tarasov Ye.F. *Obraz mira // Voprosi psixolingvistiki. 2008. № 8. S. 6–10.*
16. Ufimseva N.V. *Yazikovoe soznanie: dinamika i variativnost'. M.: IYa RAN, 2011. 252 s.*
17. Ushakova T.N. *Yazikovoe soznanie i prinsipi yego issledovaniya // Yazikovoe soznanie i obraz mira: sb. st. / Otv. red. N.V. Ufimseva. M.: IYa RAN, 2000. S. 13–19.*
18. Nargiza Savrievna Zokirova. (2022). *The function of cognitive dominants in the translator's discourse. Conferencea, 96–99. Retrieved from <https://conferencea.org/index.php/conferences/article/view/297>*
19. Savrievna Z. N. *The Concept of Discourse as A Cognitive Phenomenon of Translation. Eurasian Research Bulletin, 7, 207–211. – 2022.*
20. Zokirova, N. (2022). *Метапознание и факторы, влияющие на метакогнитивные способности в переводе. Центр научных публикаций (buxdu.Uz), 22(22). извлечено от https://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/8056*
21. Nargiza Savrievna Zokirova. (2022). *Discursive ontology of (literary) translation. innovative development in the global science, Boston, USA. <https://doi.org/10.5281/zenodo.6607309>*

**"SCIENTIFIC REPORTS
OF BUKHARA STATE
UNIVERSITY"**

The journal was composed
in the Editorial and
Publishing Department of
Bukhara State University.

Editorial address:

Bukhara, 200117
Bukhara state university, main
building, 2nd floor, room 219.
Editorial and Publishing
Department.
[https://buxdu.uz/32-buxoro-
davlat-universiteti-ilmiy-
axboroti/131/131-buxoro-davlat-
universiteti-ilmiy-axboroti/](https://buxdu.uz/32-buxoro-davlat-universiteti-ilmiy-axboroti/131/131-buxoro-davlat-universiteti-ilmiy-axboroti/)
e-mail:
nashriyot_buxdu@buxdu.uz

Printing was permitted
27.02.2023 y. Paper format
60x84,1/8. Printed in express
printing method. Conditional
printing plate – 35,30.
Circulation 70. Order № 30.
Price is negotiable.
Published in the printing house
"Sadriiddin Salim Buxoriy" LLC
Address: Bukhara,
M.Ikbol street, 11